

בדלנות, פיוס, בלימה ומלחמה מוגבלת: המדיניות האסטרטגית המערבית מהעידן המודרני לעידן ה"פוסט־מודרני"

המאמר מתאר את הדפוס הטיפוסי של מדיניות הביטחון והאסטרטגיה של מעצמות ליברליות מודרניות במהלך המאה ה־20 ובפרוס המאה ה־21. בכך מספק המאמר, שחובר עוד לפני מלחמת קוסובו ואינתיפאדת אל־אקצא, פרספקטיבה רחבה להבנת מגמות אסטרטגיות גלובליות עכשוויות, שיש בהן כדי להאיר גם מאפיינים בולטים של ההתנגשות האלימה הנוכחית באזורנו

פרופ' עזר נת

גרעינית בעולם שלאחר המלחמה הקרה. ככל שמדינות המערב נעשו ליברליות יותר, וככל שהמערב הליברלי עצמו התרחב מעבר לגבולותיו הגיאוגרפיים והתרבותיים המקוריים, עד שכלל גם את גרמניה ואת יפן אחרי מלחמת העולם השנייה – ואולי אף אזורים נרחבים יותר לאחר המלחמה הקרה – כך התרחב גם דפוס אסטרטגי זה.

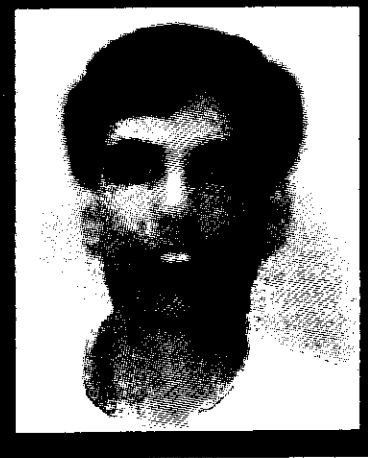
חלק מטיעון זה וכמה מהניתוחים הבאים אינם חדשים. הם הוצגו בכשרון בספרו של ג'ון מולר "הנסיגה מיום הדין: התיישנות המלחמה הגדולה" (Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War, 1989). אולם בשונה מהתיזה של מולר אני טוען כי דפוס זה – כל כמה שקדם לגורם הגרעיני ואינו תלוי בו, כפי ששינוי מסכימים – הינו מאפיין ייחודי של מדינות ליברליות. בניגוד למולר, אינני סובר כי הוא נובע מ"שינוי מנטלי" כללי, שחוללה, כביכול, מלחמת העולם הראשונה. תחת זאת אני טוען כי הוא מיוחד למערב הליברלי וטבוע במאפייניו החברתיים, הפוליטיים, הכלכליים והאידיאולוגיים היסודיים ביותר.¹ הוא לא היה תקף ביחס לגרמניה הנאצית, ליפן הקיסרית או אפילו לגוש הסובייטי.

להלן כמה מהמאפיינים, שמגדירים את תחומו המתרחב של המערב בתקופה הנידונה: השפעה חזקה של אידיאולוגיה ליברלית, השמה דגש על זכויות אוניברסליות ועל שלטון

מאמר זה טוען כי המדיניות האסטרטגית של מעצמות ליברליות מודרניות נעה בעקביות על פני דפוס מדורג – מבדלנות, לפיוס, מפיוס לבלימה, מבלימה למלחמה קרה או למלחמה מוגבלת, וכי רק בליט ברירה היא מגיעה למלחמה כוללת. דפוס זה החל להתגבש עם ההתפתחות ההדרגתית של חברות ההמונים הליברליות והדמוקרטיות לקראת סוף המאה ה־19. הוא התחזק מאוד בעקבות הטראומה של מלחמת העולם הראשונה, שהותירה חותם עמוק בדעת הקהל המערבית הליברלית. הוא איפייך את תגובת המערב לאיום של מדינות הציר בשנות ה־30 ולאיום של ברית־המועצות משנות ה־40 ואילך.

הנשק הגרעיני העצים מגמה זו, אולם רק כגורם אחד בתוך מערך שלם, שעמד בבסיס המדיניות האסטרטגית של המערב. כאשר התגבשו מדיניות הבלימה ומשטר המלחמה הקרה נגד ברית־המועצות לאחר מלחמת העולם השנייה, עדיין החזיקה ארצות־הברית במונופול על הנשק הגרעיני. יתר על כן, אותו דפוס אסטרטגי, בכמה הבדלים, גם מאפיין את מדיניות המערב כלפי יריבים חסרי יכולת

ראש החוג למדע המדינה
באוניברסיטת תל־אביב

החוק בדרכי שלום, עם העדפה טבועה ליצירת עושר דרך צמיחה כלכלית, שהמלחמה והכיבוש נחשבים בדרך כלל כמזיקים לה; דמוקרטיזציה גוברת; אינדיווידואליזם "אטומיסטי" וצרכנות המונים, שתורמים לשחיקה בסמכות הפוליטית הריכוזית, במנגנוני השליטה החברתיים ובקשרי

הסולידריות הקהילתית; שביעות רצון, בדרך כלל, מהסטטוס קוו הבינלאומי – שביעות רצון שאינה מופרעת על-ידי בעיות משמעותיות של הגדרה עצמית לאומית ושל גבולות טריטוריאליים, או שהיא גוברת עליהם; יכולת מסוימת להתבדלות כלכלית ואסטרטגית מאיומים ומבעיות חיצוניים – יכולת שמוגבלת עם זאת על-ידי

הגידול המהיר בתלות הגומלין הגלובלית; עליונות כלכלית וטכנולוגית מול יריבים, או לפחות אמצעי לחץ כלכליים וטכנולוגיים עליהם.

מאפיינים אלה קשורים, כמובן, זה בזה, ובכל זאת אין הם בהכרח חלק מתהליך אוניברסלי של "מודרניזציה". מבחינה היסטורית היו כמה מסלולים שונים למודרניות, שצמחו מתוך מסורות ונסיבות לאומיות שונות. עוצמתה של ארצות-הברית הכריעה לטובת הקואליציות שהיא הצטרפה אליהן את כל שלושת הקונפליקטים הגדולים של המאה ה-20. אולם מעבר לעובדה היסטורית זו לא הייתה כל ערובה שדווקא המסורת האנגלו-סקסית הליברלית ומסורת הנאורות הצרפתית ישלטו בעולם המפותח בסופה של המאה ה-20, ולא, למשל, המסורות הלאומניות של המדינה הריכוזית, המקדשות את הכלל, ששלטו בגרמניה וביפן. ככל שהתחזקה שליטתן של אותן מסורות מערביות, הופיעה גם הפרדיגמה האסטרטגית החדשה בחלקים המערביים ביותר והליברליים ביותר של המערב והתפשטה משם – תוך העדפה של בדלנות, של פיוס, של בלימה ושל מלחמה קרה.

מלחמת העולם הראשונה

מולר הצביע – בצדק – על הטראומה של מלחמת העולם הראשונה כנקודת מפנה ביחס אל המלחמה הכוללת. אולם כבר לפני מלחמת העולם הראשונה ניכרו הבדלים משמעותיים בעמדות האסטרטגיות של המדינות השונות, וההלם של המלחמה לא התבטא בצורה שווה בכולן. כמה מהמאפיינים של אווירת טרום המלחמה היו ללא ספק משותפים לכל המדינות: הזרמים הלאומניים והאימפריאליסטיים היו חזקים; החברות בכללן הפגינו מסירות פטריוטית, והצעירים, בפרט, קידמו את פני המלחמה בהתלהבות. עם זאת, בשום מדינה לא רצתה

הממשלה מלחמה כוללת או החליטה בקלות על היציאה למלחמה. ובאשר להבדלים: גרמניה, לדוגמה, הייתה נחושה בדעתה לשנות לטובתה את הסטטוס קוו הבינלאומי, בלי שהייתה בטוחה אם צמיחתה הכלכלית יוצאת הדופן מספיקה לבדה כדי להביא אותה ליעד הזה; ליסודות

מיליטריסטיים ולאומניים היה מקום מרכזי יותר במסורת הלאומית ובמבנה הפוליטי שלה; והיא הייתה מעצמה יבשתית שהתבססה על גיוס המוני. לעומת זאת, שתי המעצמות הליברליות – בריטניה וארצות-הברית – ראו במידה רבה יותר את המלחמה כאנומלית, נתעבת ולא רצויה; שתייהן היו מרוצות ממה שכבר

המדיניות האסטרטגית של מעצמות ליברליות מודרניות נעה בעקביות על פני דפוס מדורג – מבדלנות, לפיוס, מפיוס לבלימה, מבלימה למלחמה קרה או למלחמה מוגבלת, ורק בלית ברירה היא מגיעה למלחמה כוללת

היה ברשותן או שהשלימו עם תהליך שינוי הדרגתי – בכיוון של ירידה הדרגתית מעמדת המנהיגות הכלכלית והפוליטית העולמית במקרה של בריטניה, או בכיוון של המשך הצמיחה המהירה לעמדה זו במקרה של ארצות-הברית.² כמו כן היו שתייהן מוגנות לאורך ההיסטוריה שלהן על-ידי הים והגיאוגרפיה מהאיומים ומההרס של המלחמות היבשתיות שקרעו את יבשת אירופה.

משום כך נטתה המדיניות הבסיסית הן של בריטניה והן של ארצות-הברית במשך רוב המאה ה-19 לבדלנות. בריטניה הייתה הראשונה שנטשה מדינות זו, כאשר שוב לא יכלה להתמודד ללא בריתות זרות עם האיומים מבחוץ – בעיקר האיום של גרמניה על שיווי המשקל ביבשת ועל העליונות הימית הבריטית. גם אז המשיכה בריטניה לחפש, לשווא, הסכם משולב – ימי, קולוניאלי, פוליטי וכלכלי – שיביא לפיוס עם גרמניה. וכאשר פרצה המלחמה, הייתה המדיניות הבריטית מבוססת על ההנחה כי את רוב הנטל של הלחימה ביבשה צריכות לשאת צרפת ורוסיה. הונח שתרומתה של בריטניה למלחמה תוגבל בעיקרה לתחומים הכלכלי והימי, וכי כלי הנשק העיקרי שלה הוא הסגר הימי. רק הסכנה המוחשית של התמוטטות בעלות בריתה היבשתיות הובילה את בריטניה בהדרגה להשתתפות קרקעית מלאה במלחמה.³

לעומת זאת הצליחה ארצות-הברית לשמור על בידודה למשך פרק זמן ארוך הרבה יותר. כשהיא נכנסה לבסוף למלחמה, הייתה רמת האיום עליה נמוכה בהרבה, ולכן ההתנגדות הפנימית למלחמה הייתה בה חזקה הרבה יותר. יש לציין עם זאת, כי גם כאשר הכניס הנשיא וילסון את ארצו רשמית למלחמה, באפריל 1917, הוא לא תיכנן מעורבות צבאית מלאה ב"מרחץ הדמים" באירופה. גם ארצות-הברית נגררה להשתתפות מלאה במלחמה רק בשל ההתמוטטות הקרובה של צרפת ושל איטליה והסכנה שבריטניה תובס במלחמת הצוללות בקיץ 1917, בגלל

התמוטטותה של רוסיה בסוף אותה שנה ובגלל ההבקעות הגרמניות בחזית המערבית באביב 1918.

האבדות העצומות והמחיר הכלכלי ההרסני של המלחמה השפיעו עמוקות על כל הצדדים הלוחמים, וכפי שמולר מציין, הפיגו את ההתלהבות הרומנטית ואת תחושת ההתעלות

הרוחנית שבה קיבלו האנשים את הכרזת המלחמה ב־1914. מולר מציין נכונה שהאבדות וההרס של המלחמה כלל לא היו חסרי תקדים בתולדות אירופה.⁴ החידוש האמיתי היה בכך שהחברות המודרניות ראו אותם יותר ויותר כבלתי קבילים וכחורגים מהערכים, מהיעדים ומדרך החיים הכללית שלהן. עם זאת, בניגוד למה

שכותב מולר, רק בדעת הקהל המערבית הליברלית התבטאה הטראומה בצורה זו והשפיעה באופן עמוק כל כך. החברות שבהן היו הערכים הליברליים החזקים ביותר הגיבו בעוצמה הרבה ביותר.

עוצמת הכוחות הליברליים בחברה, ולא מספר האבדות הממשי, היא הגורם שנמצא בהתאמה המובהקת ביותר לעומק התגובה נגד המלחמה. בבריטניה, למשל, שבה הספקות שבדיעבד ביחס לנחיצותה של המלחמה והאבל על "הדור האבוד" התחזקו בהתמדה בתקופה שבין המלחמות, הייתה התגובה הכללית נגד המלחמה העמוקה ביותר מבין מדינות אירופה. אולם האבדות הבריטיות – 750 אלף הרוגים – נוראות ככל שהיו, היו רק 12% מכלל המגויסים במשך המלחמה. הן היו נמוכות במספרים מוחלטים ועוד יותר מכך ביחס לגודל האוכלוסייה מאשר 1.5 מיליון ההרוגים בצרפת ו־2 המיליונים בגרמניה.⁵

מולר טוען כי התגובה נגד המלחמה בגרמניה הייתה דומה לתגובה בבריטניה,⁶ אולם לא כך היו פני הדברים. התגובה הייתה דומה רק בדעת הקהל הליברלית (והסוציאליסטית), שמרכזיותה בגרמניה הייתה פחותה בהרבה מאשר בבריטניה. הסופר האנטי מלחמתי המפורסם ביותר היה אריך מריה רמרק, ליברל ופציפיסט גרמני, וסופרי מלחמה גרמנים אחרים כתבו ברוח דומה. בגרמניה, ששיעור האבדות בה ביחס לכלל האוכלוסייה היה כפול מאשר בבריטניה, שררה ללא ספק עייפות רבה מהמלחמה, וההתלהבות ממנה התפוגגה. עם זאת, בגרמניה היו גם יסודות לאומניים, אנטי ליברליים וימניים, שלא היו שותפים לתחושות אלה ושהתנגדו להן בחריפות. לזיכרונות הנוסטלגיים בימין מאחזות הלוחמים בחפירות היה תפקיד פוליטי וחברתי חשוב בתקופה שאחרי המלחמה לא רק בגרמניה, אלא גם באיטליה. ספריו של ארנסט יונגר, שרוממו את חוויית החפירות ואת המלחמה, התחרו בפופולריות שלהם עם

ספריו של רמרק והודפסו במהדורות רבות. שני המקרים המנוגדים משני קצות הקשת להמחשת הטיעון הם ארצות־הברית וסרביה. המעצמה החזקה בעולם לא חוותה את הטראומה של האבדות הכבדות ושל המחיר הכלכלי ההרסני שחוו מדינות אירופה. במעורבותה הקצרה במלחמה ספגה ארצות־הברית אבדות קטנות מאוד, יחסית, והרווח החומרי שלה מהמלחמה היה עצום, מאחר שהיא החליפה את בריטניה בתפקיד הבנקאי, המלווה והמבטח העולמי. ובכל זאת דווקא בארצות־הברית היו הסלידה מהמלחמה והחרטה על ההשתתפות בה הסוחפים והמהירים ביותר. כנגד זאת, סרביה הקטנה והנחשלת ספגה את שיעור האבדות הגבוה ביותר מכל הצדדים הלוחמים, והיא חרבה לגמרי במהלך המלחמה והכיבוש. למרות זאת היא כמעט שלא חוותה את הטראומה ואת האכזבה המפורסמות מהמלחמה. קיומה של חברה מודרנית, מתועשת וליברלית היה תנאי מוקדם לתחושות אלה.

מול איום מעצמות הצייר

בין שתי מלחמות העולם סיפקה התודעה הליברלית כמה תשובות לשאלה כיצד ניתן להימנע ממלחמה נוספת. תשובות אלה כללו ביטחון קולקטיבי באמצעות חבר הלאומים, הגדרה עצמית לאומית, דמוקרטיזציה והפצת רווחה כלכלית. באמצע שנות ה־20 הלכה והשתררה באליטות המערביות – ברוח ספרו של קיינס "ההשלכות הכלכליות של השלום" (The Economic Consequences of the Peace, 1920) – התחושה כי הסכמי ורסאי המחמירים היו טעות. ב"עידן לוקרנו" נעשה ניסיון להגיע להבנה עם גרמניה ולסייע לה להחיות את כלכלתה על־ידי נירמול מעמדה הבינלאומי ועל־ידי כך שהציגו בפניה את הסיכוי להגיע לפתרון של שלום לקובלנותיה. לרוע המזל, התמוטט ניסיון זה עם המשבר הכלכלי העולמי לאחר 1929. במהלך שנות ה־30 נוצר איום חריף על המערב בשל הפעולות של יפן, של גרמניה ושל איטליה נגד הסטטוס קוו הבינלאומי. אולם במעצמות הליברליות המערביות – ארצות־הברית, בריטניה וצרפת – שללה האווירה הציבורית לחלוטין מעורבות במלחמה כוללת נוספת; ובחברות אלה, שעברו תהליכי דמוקרטיזציה לאחר מלחמת העולם הראשונה, דעת הקהל היא שהעלתה והפילה ממשלות פוליטיקאים ומפלגות זיהו זאת היטב ועיצבו את המדיניות שלהם בהתאם. אכן האליטות הפוליטיות לא רק הגיבו לרחשי הלב של ציבור הבוחרים שלהן; במהלך שנות ה־30 הן חשו באמת ובתמים כי חזרה על התנסות דומה לזו של

עוצמת הכוחות הליברליים בחברה, ולא מספר האבדות הממשי, היא הגורם שנמצא בהתאמה המובהקת ביותר לעומק התגובה נגד מלחמת העולם הראשונה

מלחמת העולם הראשונה – על ההרס וההרג הכרוכים בכך – עלולה להוביל לחורבן הציוויליזציה, והיא איזמה מכדי שאפשר יהיה להעלות אותה על הדעת. אולם אם מלחמה כוללת כבר לא נחשבה למדיניות אפשרית על-ידי הדמוקרטיה המערבית הליברלית, שבמקביל לא הסכימו לוותר על מה שתפסו כאינטרסים החיוניים שלהן, מה היו הבררות שעמדו בפניהן? התשובה הייתה: בדלנות ופיוס, בלימה ומלחמה קרה, או לכל היותר מלחמה מוגבלת, בסדר הזה. כל המעצמות הליברליות פסעו בנתיב הזה.

בדלנות הייתה הבחירה הראשונה של אלה שחשו כי הם יכולים להחזיק בה בהצלחה. הבריטים רק השתעשעו ברעיון, ואז אימצו בדלנות למחצה בדמות המדיניות של "מחויבות מוגבלת" ביחס לאירופה; ארצות-הברית דבקה בבדלנות בצורה מלאה יותר ולמשך תקופה ארוכה יותר. עם זאת, נוכח חומרת האיומים נתפסה הבדלנות לבדה כלא מספקת. שתי המדינות הוסיפו עליה את הניסיון לשכך את הסכסוך ולרסן את מדינות הציר – ובמיוחד את גרמניה – על-ידי היענות לחלק מקובלנותיהן

ועל-ידי הצעות לתגמול כלכלי ולעסקות סחר הכדאיות לשני הצדדים.

זוהי "מדיניות הפיוס" הנודעת, שנכשלה ונודעה לשמחה, לאחר שהוצאה אל הפועל באורח קיצוני על-ידי ראש-ממשלת בריטניה, נוויל צ'מברליין. אולם אלה שהתנגדו למדיניותו של צ'מברליין לא התנגדו לפיוס כשלעצמו, אלא האמינו שיש ליישמו בזהירות, תוך גיבוי בכוח הולם. בזמן המשברים באתיופיה ובספרד עדיין הייתה לדמוקרטיה המערבית נטייה מוגבלת מאוד לפעולה, והאיום עליהן נתפס כקטן. עם זאת ראוי לציין את סוג האסטרטגיות שהוצעו במערב כתגובה למעורבותן של מדינות הציר במשברים אלה. אסטרטגיות אלה כללו סנקציות כלכליות, בידודן של ספרד ושל אתיופיה בכוח העליונות הימית המוחלטת של בעלות-הברית והספקה מסיבית של נשק לאתיופים ולרפובליקנים בספרד. כישלון הצעדים החלקיים הרבה יותר, שננקטו לבסוף באי-רצון, אינו צריך להטעות. האלטרנטיבה להם לא הייתה משלוח כוחות לוחמים על-ידי המעצמות המערביות. נהפוך הוא, דווקא מדינות הציר, שהסתבכו במלחמות בזירות קשות ומרוחקות, היו יכולות למצוא את עצמן במצב דמוי זה שאליו נקלעו מאוחר יותר ארצות-הברית בווייטנאם וברית-

המועצות באפגניסטן.

רק המשבר בצ'כוסלובקיה, שפרץ באביב 1938, החריד את המעצמות המערביות והביא לגיבושן של חזיתות פוליטיות רחבות נגד פיוס בכל מחיר. שוב, אי-אפשר לטעות ברעיונות האסטרטגיים שרווחו בהקשר הזה. אידן, לויד ג'ורג', צ'רצ'יל, מפלגת הלייבור והמפלגה הליברלית בבריטניה ונשיא ארצות-הברית רוזבלט – כולם האמינו שיש לבלום את גרמניה בעזרת קואליציה עדיפה, שתכלול את ברית-המועצות. קואליציה כזאת – כך חשבו – תוכל להרתיע את גרמניה, ואם ההרתעה תיכשל, תוכל לחנוק את גרמניה מבחינה כלכלית. ב-1938, לפני התפשטותה למזרח ואחר כך למערב אירופה, חסרה גרמניה לחלוטין את המשאבים לניהול מלחמה כוללת ממושכת. על כך הצביעו נואשות ראשי הצבא הגרמני עצמם.⁷

קו המחשבה של רוזבלט בנוגע למדיניות האסטרטגית שיש לנקוט ביחס לאירופה ולמזרח הרחוק אופייני לגישות שתוארו כאן, אף שרעיונותיו של הנשיא הוגדרו רק במעורפל. רעיונות אלה נשאו אופי של ספקולציות יותר מאשר של מדיניות רשמית ולא זכו לתמיכה של הקונגרס או של רוב אזרחי ארצות-הברית. בעקבות פלישתה של יפן לסין בקיץ 1937 ובעקבות חתימת ההסכם המשולש נגד הקומוניטרן בנובמבר 1937 (שנתפס בווייטנאם כברית צבאית גלובלית נגד המדינות הדוגלות בסטטוס קוו), החל הנשיא יותר ויותר להשמיע רעיונות בדבר מדיניות משולבת של סנקציות ושל בלימה נגד התוקפנים. הרעיון בוטא לראשונה ב"נאום ההסגר" המפורסם שלו ב-5 בדצמבר 1937. רוזבלט אמר לקבינט שלו ולשגריר הבריטי: "אנחנו רוצים לפתח טכניקה שלא תוביל למלחמה. אנחנו רוצים להיות חכמים כמו יפן ואיטליה. אנחנו רוצים לעשות זאת בדרך מודרנית". מאוחר יותר, בזמן המשבר בצ'כוסלובקיה, קרא רוזבלט "להטיל מצור" על גרמניה. הוא הציע שבעלות הברית יסגרו את גבולותיהן עם גרמניה בלי להכריז מלחמה, יעמדו במגננה, ויניחו להסגר הכלכלי לפעול את פעולתו. ארצות-הברית – אמר רוזבלט – תתמוך בבעלות הברית כלכלית ("בכול, חוץ מאשר בחיילים ובהלוואות"). מתקפה, הוא טען, רק תוביל ל"הרג נורא", ונוכח כוחה הצבאי של גרמניה גם תתגלה כחסרת תועלת.⁸

כשפרצה המלחמה בספטמבר 1939, כבר השתנה המצב שבפניו עמדו צרפת ובריטניה, בהשוואה למצב ששרר בזמן

המשבר הצ'כוסלובקי שנה קודם לכן. השליטה הגוברת של גרמניה בדרום-מזרח אירופה עשתה אותה לפגיעה הרבה פחות לסנקציות כלכליות. ההסכם הסובייטי-גרמני חיסן אותה אף יותר בפני צעדים כאלה ונוסף על כך חיסל, למעשה, את הסיכויים להביס אותה בכוח צבאי. בריטניה וצרפת פשוט לא היו חזקות יותר מגרמניה. בנסיבות אלה לא הייתה "המלחמה המזויפת" – כינויו של הקיפאון הצבאי וחוסר המעש ששררו בחזית המערבית בין ספטמבר 1939 למאי 1940 – סטייה מוזרה המעידה על חוסר הנחישות של המערב. היא הייתה, אפשר לטעון, האסטרטגיה הטבעית ביותר של בעלות הברית. לאחר שאיבדו את יכולתן לבלום את גרמניה

בתוך גבולותיה הישנים, לחנוק את כלכלתה, אם תנסה לפרוץ מהם, או לשחרר את מזרח אירופה מאחיזתה – לפחות בעתיד הנראה לעין – נקטו למעשה בעלות הברית אסטרטגיה, הדומה לזו שמאוחר יותר, אחרי המלחמה, אימצו נגד ברית-המועצות: דו-קיום מזוין, המבוסס על בלימה,

על לחץ כלכלי ועל לוחמה אידיאולוגית ותעמולתית.

מבחינה צבאית הגבילו את עצמן בריטניה וצרפת לכל היותר לפעילות פריפריאלית ולא ישירה בניסיון להימנע ממלחמה כוללת. פרט לשם, זו הייתה למעשה מדיניות של בלימה ושל מלחמה קרה. בבריטניה ובצרפת קיוו ששם הזמן, לאחר שהגוש המערבי יקים את מערכי ההגנה שלו ויגייס את משאביו, ייאלצו הגרמנים להגיע להסדר עם המערב. הייתה גם תקווה שהמשטר הנאצי יתרכך או ייפול. כפי שצ'מברליין כתב לרוזבלט (וגם לאחיותיו): בריטניה לא תזכה במלחמה "על-ידי ניצחון מוחלט ומרהיב, אלא על-ידי שכנוע הגרמנים בכך שהם אינם יכולים לנצח... יש להחזיק מעמד, לקיים את הלחץ הכלכלי, להמשיך במלוא המרץ בייצור התחמושת ובהכנות הצבאיות", אבל "לא לפתוח במתקפה, אלא אם כן היטלר יפתח בה".⁹ לרוע המזל, התמוטטה תפיסה זו באחת במאי-יוני 1940, כאשר – בניגוד לציפיות של כל הצדדים (פרט, אולי, לציפיותיו של היטלר) – הנחילו הגרמנים תבוסה מוחצת לבעלות הברית והשתלטו על מערב אירופה.

מולר טוען – בצדק – שגם הגרמנים הגיבו למלחמה בחוסר התלהבות ניכר.¹⁰ פיקוד הצבא היה למעשה מאוחד בהתנגדותו למלחמה. ב-1938 הוא קשר להפיל את היטלר, אם יפתח במלחמה לכיבוש צ'כוסלובקיה, והוא התנגד בתוקף למתקפה במערב לאחר כיבוש פולין בתקווה למנוע מלחמה כוללת. רק היטלר דרש מתקפה במערב.¹¹ ובכל זאת, לא הייתה סימטרייה בגישות בין המדינות הליברליות-דמוקרטיות לבין גרמניה. הסיבה היחידה לרתיעתם של

מפקדי הצבא הגרמני – שהיו מאוד לאומנים, מיליטריסטים ורוויזיוניסטים – ממלחמה כוללת ב-1937 וב-1938 הייתה אסטרטגית. מאז מלחמת העולם הראשונה הם האמינו שלגרמניה אסור להוביל את עצמה שוב למצב חסר תקווה, שבו היא מתמודדת לבדה מול קואליציה עדיפה. מצידו השני של המתרס אין ספק שלשיקולים של מאזן כוחות היה משקל רב גם ברתיעתן של צרפת ושל בריטניה מפני מלחמה, במיוחד לקראת סוף שנות ה-30, כשגרמניה כבר הייתה חזקה מכדי שאפשר יהיה להביס אותה. ובכל זאת, גם כאשר נטה עדיין המאזן האסטרטגי בבירור לטובת הדמוקרטיות המערביות, הן ראו מלחמה אפשרית כבלתי נסבלת.¹²

מדיניותה של ארצות-הברית יכולה שוב להמחיש את טיעוננו. בשנים 1940-1941 הקיפה מדיניותה באירופה ובמזרח הרחוק את כל האמצעים, חוץ מאשר מלחמה גלויה. רכיב מכריע בהחלטת בריטניה להמשיך להילחם בקיץ 1940 היה אמונתו של צ'רצ'יל כי ארצות-הברית עתידה להיכנס למלחמה בתוך זמן קצר – קרוב לוודאי לאחר הבחירות

גם כאשר נטה עדיין המאזן האסטרטגי בבירור לטובת הדמוקרטיות המערביות, הן ראו מלחמה אפשרית נגד גרמניה כבלתי נסבלת

לנשיאות בנובמבר. תחזית זו לא התממשה. סיוע כלכלי אמריקני מסיבי בדמות הסכם "החכר-השאל" אומנם איפשר לבריטניה להמשיך להילחם, אבל הסיכוי להכרזת מלחמה אמריקנית נשאר קלוש לכל אורך 1941. במשך הקיץ של אותה שנה הרחיבה ארצות-הברית את הסכם ה"חכר-השאל" גם לברית-המועצות, לקחה על עצמה את ניהול המערכה נגד הצוללות הגרמניות בחצי המערבי של האוקיינוס האטלנטי והציבה כוחות באיסלנד. באוגוסט חתמו רוזבלט וצ'רצ'יל על האמנה האטלנטית, שנשאה אופי הצהרתי בלבד. מכל מקום, היה ברור לבריטים באותה עת, כי אין לצפות לכניסת ארה"ב למלחמה בתוך זמן קצר.

רוב האמריקנים ורוב חברי הקונגרס עדיין התנגדו למלחמה, וכוונותיו של רוזבלט עצמו לא היו ברורות. הוא בוודאי לא התכוון להניח לבריטניה ליפול, ואפשר היה לצפות כי ישתמש במשקלה הגדל של ארצות-הברית כדי להשפיע על מהלך המלחמה. אולם האם הוא חיכה להתקדמות נוספת בתהליך ההתחמשות של ארצו וניצל את הזמן כדי להכין את דעת הקהל האמריקנית לכניסה למלחמה? או שמא הוא היה מרוצה ממצב שבו בריטניה וברית-המועצות נלחמות בתמיכה אמריקנית מסיבית – כלכלית ופוליטית – אבל ללא השתתפות מלאה של אמריקה במלחמה? שאלות אלה נתונות גם היום במחלוקת, ומן הסתם לא יפתרו לעולם. ספק אם רוזבלט עצמו ידע את התשובות להן. רק מתקפת הפתע של יפן על ארצות-הברית והכרזת המלחמה של גרמניה שבאה בעקבותיה הכריעו בשאלה.¹³ גם בריטניה וגם ארצות-הברית לא פתחו במלחמה כוללת, עד שאולצו לכך

בעקבות ההתמוטטות המפתיעה של קווי ההגנה שלהן במערב אירופה במאי-יוני 1940 ובדצמבר 1941 באוקיינוס השקט.

ואכן, אף שהייתה חזקה מיפן בכל תחום, הפעילה ארצות-הברית אמצעים לא צבאיים כדי לבלום אותה בשנים 1940-1941. היא הידקה את הסנקציות הכלכליות, עד שאמברגו הנפט שהפעילה כמעט הוריד את יפן על ברכיה.¹⁴ לרוע המזל, אמצעי הזהירות ההגנתיים, שנועדו לגבות את המדיניות הזאת, התגלו כלא מספיקים. בדומה לגרמניה שנה קודם לכן, מדיניות הבלימה, הלחץ הכלכלי והמלחמה הקרה כשלה, כאשר האויב עשה את הבלתי ייאמן, ובמתקפת בזק מוצלחת הפיל את החומות שנבנו סביבו.

כנגד ברית-המועצות

לאחר שהסתיימה מלחמת העולם השנייה, תפסה ברית-המועצות את מקומן של מעצמות הציר כיריב הפוטנציאלי של המערב. והתגובה של המערב נעה שוב במסלול שמוביל מפיוס, לבלימה ולמלחמה קרה. כפי שהיסטוריונים רוויזיוניסטים הזכירו לנו לאחרונה, לקראת סוף המלחמה הכירו רוזבלט וצ'רצ'יל בשליטה הסובייטית על מזרח אירופה מסיבות דומות למדי לאלה שבגללן השלים צ'מברליין עם הרחבת ההגמוניה הגרמנית על אותו איזור בסוף שנות ה-30. כלומר, לא עלה בדעתם להסתכן במלחמה נוספת למען ארצות "מרוחקות" ושוליות, ורוזבלט במיוחד קיווה להגיע להבנה עם ברית-המועצות ולהכליל אותה בסדר עולמי יציב חדש של ארבע מעצמות. אולם בשנים 1946-1947 התנפצו התקוות האמריקניות, ונולדה מדיניות חדשה, תחת השמות המפורשים "הבלימה" ו"המלחמה הקרה".

אין ספק שהנשק הגרעיני יצר הבדל מהותי בדפוס האסטרטגי, שכבר היה אז מבוסס היטב. "המרתיע הגדול" ריכז את מחשבותיהם של היריבים במלחמה הקרה ויצר עכבה רבת עוצמה בפני מלחמה – עכבה שחסרה בשנות ה-

30. הנשק הגרעיני הפך את משטר המלחמה הקרה ליציב ולמבוסס יותר מכפי שיכול היה להיות אי-פעם. אולם תהיה זו טעות לחשוב שרק הגורם הגרעיני יצר את המשטר הזה.¹⁵ כפי שציין היסטוריון מוביל של המלחמה הקרה, נוטים לשכוח כי כאשר התפתחו מדיניות הבלימה ומשטר

המלחמה הקרה נגד ברית-המועצות לאחר מלחמת העולם השנייה, עוד היה לארצות-הברית מונופול על הנשק הגרעיני, ומבחינה תיאורטית היו לה כל הסיבות להכות ראשונה ולהשיג את יעדיה בכוח, ללא פחד מתגמול.¹⁶

אני מסכים עם הטענה כי ברית-המועצות נטתה להתנהגות זהירה בזירה הבינלאומית, משום שהייתה נחותה

מבחינה כלכלית, משום שתמיד ראתה את עצמה כחלשה יותר מהמחנה הקפיטליסטי, ומשום שהאמינה כי המערב מתקדם ממילא לקראת התמוטטות מסיבות פנימיות. ובכל זאת אין ספק שאילו החזיקו ברית-המועצות או גרמניה הנאצית במונופול הגרעיני, הן היו פותחות בייצור מסיבי של נשק גרעיני ומיישמות מדיניות גלובלית של כיבוש ושל כפייה. המדיניות האסטרטגית של בלימה ושל מלחמה קרה קדמה לפצצה. אפשר היה להבחין בה כבר במדיניות המעצמות הליברליות-דמוקרטיות לפני מלחמת העולם השנייה, ושורשיה נעוצים עמוק בתוך "המצב המערבי" המודרני.

מעיד על כך לא אחר מאשר ג'ורג' קינן (George Kennan), הוגה מדיניות הבלימה לאחר מלחמת העולם השנייה. הוא מציין שרעיון הבלימה עוצב במסגרת חשיבה לא גרעינית ונבע מהתנסויות שקדמו ל-1945.¹⁷ פצצת האטום אפילו אינה מוזכרת "במברק הארוך" (Long Telegram) שלו ממוסקבה בפברואר 1946 וגם לא במאמר המפורסם שלו מ-1947, שעליו חתם בעילום שם כ"X". שני מסמכים אלה נחשבים למסמכי היסוד של מדיניות הבלימה נגד ברית-המועצות. יש לזכור כי עד ההפתעה הסובייטית ב-1949 היה מקובל על הכול שלברית-המועצות יידרש עוד זמן רב לפיתוח נשק גרעיני. ובכל זאת, לכל אורך המחצית השנייה של שנות ה-40 טען קינן בתוקף כי ארצות-הברית צריכה להימנע משימוש בכלי נשק גרעיניים כמכשיר דיפלומטי או צבאי, והוא אף העדיף כי הם יפורקו בהסכם.¹⁸

המלחמה בחברות רווחה מודרניות

הן הפרדיגמה האסטרטגית החדשה והן המגמות שעיצבו אותה התרחבו והעמיקו במידה משמעותית מ-1945 ואילך – ובייחוד לאחר תום המלחמה הקרה – בתוך המערב עצמו ובקרב אלה שהושפעו ממנו. עם ההתפשטות המהירה של הליברליזם הפוליטי והכלכלי בכל העולם המפותח התפשטה גם הגישה האסטרטגית האמורה למלחמה. חברות מערביות מפותחות וחברות שעברו תהליכי התמערבות והפכו לחברות צריכה ליברליות-דמוקרטיות החלו להפגין סלידה גוברת מתופעת המלחמה בכלל. המלחמה עומדת בניגוד הולך ומחריף לסולם הערכים הפנימי שלהן ולנוהגיהן. יותר ויותר היא נתפסת כתופעה מזיקה מבחינה כלכלית, שאין לה מקום במערכת של סחר גלובלי בחומרי גלם, במוצרים, בפיננסים, בשירותים ובמידע.¹⁹

בקרב האליטות המערביות התחזקה המודעות למגבלות הכוח הצבאי, במיוחד במצב המודרני, וההכרה בקושי להמיר ניצחונות צבאיים לרווחים פוליטיים; התחזקה הנטייה לנסות

הנשק הגרעיני הפך את משטר המלחמה הקרה ליציב ולמבוסס יותר מכפי שיכול היה להיות אי-פעם, אך לא יצר אותו

אולם הן לשדה הקרב העתידי עתיר הטכנולוגיה והן למשימות שיטור בקרב אוכלוסייה עוינת ישנה העדפה הולכת וגדלה לכוחות מקצועיים על פני מסות המילואים. ואכן, עם ההתפשטות העולמית של תחום מדינות השפע הליברליות המערביות מתגלות הגישות החדשות למלחמה ולאסטרטגיה לא רק באותן מדינות, שמבחינה היסטורית נהנו ממחסה הימים מפני פלישה או מלחמה קרקעית נרחבת וסבלו אך מעט מבעיות גבול או מבעיות לאומיות רציניות. גישות אלה ניכרות, למשל, באותה דוגמא מובהקת ביותר למדינה "יבשתית" – גרמניה הליברלית והדמוקרטית – והן בולטות מאוד גם בחברה הישראלית המגויסת מאוד בעבר.

בהכירם בבעיות ההגנה הקשות, שניצבות בפני מדינותיהם, היו משקיפים רבים במערב לאורך המאה ה-20 מודאגים מ"אובדן הלוחמנות" של חברותיהם, שנדמה לעיתים כי הוא גובל בבריחה חסרת אחריות מהמציאות. אולם

באופן כללי הישגי המערב בעימותי המאה ה-20 אינם גרועים כלל, אם בזכות המזל, או מה שסביר יותר – בזכות העליונות במשאבים ובטכנולוגיה של מדינות המערב, בלתי לוחמניות ככל שיהיו.

דפוסי הסכסוך של היום

כיום, לאחר סיום המלחמה הקרה, המערב אינו עומד עוד מול עולם שני מתקדם מבחינה טכנולוגית, כמו שהיו מדינות הציר או מדינות הגוש הסובייטי. האתגרים האסטרטגיים שניצבים מולו השתנו והוקלו במידה ניכרת. עם זאת, נראה כי חלק ניכר מדפוס היחסים הבינלאומיים, שהופיע בתקופה שבין המלחמות, ממשיך, מעמיק ואף חוזר. המלחמה נראית מרוחקת יותר ויותר מכל אינטרס מידי או גלוי לעין של החברות המערביות. אולם סכסוכים אזוריים ופעולות "תוקפניות" של כוחות מקומיים – באזורים קרובים או מרוחקים בעולם – ממשיכים לעורר בעיות מטרידות. אחדים מסכסוכים אלה משפיעים ישירות על אינטרסים מערביים ועל אזורי השפעה מערביים, בעוד שאחרים נראים חסרי כל רלוונטיות למערב ומעוררים עניין רק מסיבות הומניטריות או מחשש שישמשו כמופת שלילי לאחרים. הכלכלה, האקולוגיה, הדמוגרפיה, התקשורת, החילופים התרבותיים ותפוצת הנשק הגרעיני – כל אלה מחזקים את תלות הגומלין העולמית. ובכל זאת יש עדיין לחברות מתקדמות יכולת ניכרת לבודד את עצמן מבעיות שמעבר לגבולותיהן, ובמקביל הצטמצמו מאוד הנכונות שלהן לשלם את מחיר ההתערבות – צבאית או אחרת – והיכולת שלהן להגיע

להבין את נקודת ההשקפה של "האחר" ולהתחשב בה; וגברה הדרישה לרסן את הרגשות העזים שמעוררים מלחמה וסכסוך. כמו כן הלך וגבר הניגוד בין המלחמה לבין הציפיות הכלכליות והחברתיות העממיות. עם השחיקה במעמד של הסמכות הפוליטית ושל מנגנוני השליטה החברתיים, החלו ההמונים לסרב לשאת את נטל המלחמה על כתפיהם. התגובה הטראומטית במערב לרשימות הנפגעים במלחמת העולם הראשונה בישרה חוסר נכונות הולך וגובר של יחידים ושל החברה בכללה להסכין להקרבה העצמית של חיים במלחמה. בסיומה של המאה ה-20 הפכה גישה זו לציווי חברתי מכריע ולמציאות ששום ממשלה בחברה מתקדמת אינה יכולה להתעלם ממנה.

גישות אלה התבטאו, בין היתר, בפציפיזם, בבדלנות ובתמיכה בפירוק נשק חד-צדדי. אבל בעולם שבו עדיין ייתכנו סכסוכים ואיומי מלחמה הובילו גישות אלה גם לחיפוש מתמשך אחר מדיניות אסטרטגית, שתעמוד בסתירה קטנה ככל

האפשר לדפוסים הפוליטיים, הכלכליים, החברתיים והתרבותיים החדשים. מדינות ליברליות-דמוקרטיות, התומכות בסטטוס קוו, ושעושרן מתבסס על ייצור ועל סחר עולמי נרחב, זקוקות למערך רעיונות אסטרטגיים שונה לגמרי מזה שגובש במאה ה-19 על רקע היסטורי שונה לחלוטין. המדינות, שמלחמותיהן הניחו את היסוד לדוקטרינה האסטרטגית של המאה ה-19 היו אטטיסטיות-לאומניות, חקלאיות בעיקרן, רוויזיוניסטיות, או בעלות דחף פוליטי להתרחבות, או מדינות שמתלבטות בבעיות של איחוד לאומי. כיום "הגנה" – כלומר שמירה על הסדר הפוליטי, הכלכלי והבינלאומי, שמתאים לאינטרסים של המערב – נחשבת בדרך כלל למדיניות האסטרטגית הלגיטימית היחידה. משום כך אמצעים פוליטיים ואסטרטגיים, שמבטיחים את מרב ההגנה במחיר הנמוך ביותר בכסף ובדם, ושמנצלים את יתרונותיו המובהקים ביותר של המערב – כוחו הכלכלי ועליונותו הטכנולוגית – באו ובאים לידי ביטוי במדיניות של בלימה, של מלחמה קרה, של לחץ כלכלי ושל מלחמה מוגבלת.

הנכונות הפוחתת של החברה האזרחית להתגייס לכוחות המזוינים – לצד מחויבויות צבאיות גלובליות והמחיר והתחכום העולים של מערכות הנשק המודרניות – הפכו את הצבאות המקצועיים, להבדיל מצבאות הגיוס ההמוניים, למקובלים יותר. גם במדינה כמו ישראל – המקרה הקיצוני ביותר, ללא ספק, של דמוקרטיה מגויסת – מורגשת מגמה זו יותר ויותר. חובת גיוס כללי עדיין נהוגה בישראל, וסביבה להניח שתישאר כך בעתיד מסיבות צבאיות וסמליות כאחת.

בתנאים אלה מדיניותן של המעצמות המערביות נגד יריבים פוטנציאליים נעה בין הסדרים פוליטיים ותגמולים כלכליים (פיוס), מצד אחד, לבין בלימה ולחץ כלכלי, מצד אחר